

ОТ ЕДЕМ ДО ЦИНИЦА: КИТАЙ И ДАЛЕЧНИЯТ ИЗТОК В ПРЕДСТАВИТЕ НА КЪСНОАНТИЧНИТЕ АВТОРИ

Александър Николов

FROM EDEM TO TZINITZA: CHINA AND THE FAR EAST ACCORDING TO THE VIEW OF THE LATE ANTIQUITY WRITERS

Alexandar Nikolov

Abstract: The aim of the publication is to acquaint the Bulgarian audience with two important works from the Late Antiquity, especially with the passages concerning China and the Silk Road. The first of them is *Expositio* (and *Descriptio*) *totius mundi et gentium* from the middle of the 4th century, an anonymous work presenting the Far East as part of the Garden of Edem. It is preserved in two versions in Latin, although most scholars agree on a Greek original. The second work is the famous *Christian Topography* of Cosmas Indicopleustes, written in Greek in the 6th century and containing more reliable information about Tzinitza i.e. modern Southern China and the route to the Land of Silk. It is the first translation of both excerpts from Latin and Greek into Bulgarian language.

Key words: Late Antiquity, China, Silk Road, trade.

Настоящият текст има за цел да припомни и обобщи сведенията за Китай и Далечния изток в две късноантични съчинения, които потвърждават известния факт, че систематичното познание за тези територии в Европа прониква едва вследствие на пътуванията на мендикантските проповедници и дипломати през XIII и XIV в. Пределът на по-реалистичното познание за античните хора е „Индия“, но и тя мести своето местоположение ту в Азия, ту в Африка, до която достигнал Дионис в своите вакхически походи на изток и която се оказва предел за военната експанзия на Александър Велики (Mayerson 1993).

В късноантичната епоха, в хода на идеологическата борба между езичеството и християнството, се извършва и една промяна на географията и топографията. Разклатена е вратата в „главата на света“ – Рим, който вече не изглежда нито вечен, нито непобедим. Заражда се нов център на

мирозданието в лицето на Йерусалим и Светата земя – „пъп на света“, около който се проектира триделният познат свят, състоящ се от Европа, Либия или Африка и Азия. Последната представлява най-обширната част на света, но крайните предели на трите световни дяла, които се мият от водите на Световния океан, остават загадка за античните хора.

Тези космогонични и географски сътресения нямат абсолютно никакъв отзвук на бреговете на Тихия океан, където се разполага Средищната земя – друг световен център, заобиколен от земите на „варвари“. Разбира се, както е добре известно, между двете световни империи не липсват спорадични или по-постоянни търговски контакти, но те се осъществяват чрез посредничеството на парти, перси, индийци, а взаимното познание и опознаване остава оскъдно и дава възможност за оформяне на слухове и легенди. Тук няма да се спирам на легендите за Гог и Магог (Джудж и Маджудж в ислямската традиция), които имат старозаветен и общ за юдеи, християни и мюсюлмани характер.

По-скоро ще покажа обратната представа за земите отвъд Индия, като земи, в които се разполагала някога Райската градина Едем. Тази представа откриваме в един текст от IV в., познат с името *Expositio totius mundi et gentium* („Изложение за целия свят и на народите“). Този текст е познат в науката от няколко века. Първото му научно издание принадлежи на Жак Годфроа през 1628 г. (*Gothofredus 1628*). Издателят убедително доказва, че текстът, макар и на латински език, произхожда от гръцки оригинал и дори прави опит за възстановяване на този гръцки оригинал. В изданието на Годфроа присъстват и два варианта на латинския текст, които той определя като „стара“ и „нова“ версия. Следващата голяма стъпка към проучването на текста е изданието на Карл Мюлер от 1861 г. (*Müller 1861*). Наред с известния вече текст на *Expositio* той публикува и една по-късна версия на текста, известна като *Descriptio totius mundi et gentium* („Описание на целия свят и на народите“), която е написана и на много по-добър латински език. Изданието на Мюлер поставя нова епоха в изследването на текста във всички възможни аспекти. Следват изданията на Александър Рийзе (*Riese 1878*), Джакомо Лумброзо (*Lumbroso 1903*) и Тадеус Синко (*Sinko 1904*). Синко лансира и версията, че *Expositio* всъщност е оригинален латински текст, а не превод на гръцки оригинал. Това води до остра полемика между Едуард фон Вьолфлин (*Wolfflin 1904*) и Алфред Клоц, като Клоц убедително доказва, че мнението на Жак Годфроа за гръцки оригинал е мнението, което трябва да бъде взето под внимание, а тезата на Синко не издържа на критика (*Klotz 1910*). Впоследствие текстът е обект на внимание на множество учени, които изда-

ват преводи и критични издания на латинските текстове и свързани с тях гръцки и грузински фрагменти. Тук трябва да отбележим изследването върху езика на *Expositio* на Лудвиг Хан (Hahn 1898); публикацията на А. А. Василиев от 1936 г. (Vasiliev 1936), преводът на руски език, направен от С. В. Полякова и И. В. Феленковская от 1956 г. (Полякова, Феленковская 1956), изследването на Дж. Уудман (Woodman 1964) тексткритичното издание на Жан Руже от 1966 г. (Rougé 1966), проучването на Ф. Мартели (Martelli 1982) и последните приноси на Франц Митаг (Mittag 2006) и Тибор Грюл от 2014 г. (Grüll 2014). Всъщност това са основните публикации по темата, като могат да бъдат посочени и още приноси, но не това е целта на тази публикация. Нейната цел е да предложи на вниманието на българския читател онези пасажите от *Expositio*, които се отнасят до земите „отвъд Индия“ с уговорката, че самото понятие „Индия“ в Късната античност има доста неясни очертания.

Едно от най-пълните издания с много подробен и всеобхватен коментар е изданието на Жан Руже през 1966 г. Според Руже, който внимателно анализира всички мнения по въпроса, точната година на създаването на този текст е 359 г. Всъщност издателят убедително доказва, че и двете латински версии произхождат от загубен оригинал на гръцки език. По-пространната версия, озаглавена *Expositio totius mundi et gentium*, по негово мнение по-пълно отразява текста на изгубения гръцки оригинал (Rougé 1966, 40-42). Настоящата публикация се базира на това издание на текста, като са отчетени, разбира се, и другите по-важни публикации.

„Изложение на целия свят и на народите“, както можем да преведем заглавието на оригиналния и най-подробен вариант, описва земята от изток на запад, т.е. от териториите на Далечния изток до пределите на Римската империя. Авторът е анонимен, езичник, вероятно от източните провинции на империята и е търгувал с роби и папирус. Това поне предлага Руже като резултат от наистина подробен анализ на текста и анализ на теориите на авторите, писали преди него по въпроса (Rougé 1966, 27–30). Тук са представени пасажите от *Expositio totius mundi* и *Descriptio totius mundi*, т.е. от двете латински версии, които се отнасят до земите отвъд „Индия“, които евентуално биха могли да бъдат отъждествени с Китай и съседни на него територии.

Пасажите, които ни интересуват, са от IV до XVI (Rougé 143–152). В превода са използвани и двете версии, които са много близки и вариантите им, макар и да имат известни разлики, са включени тук като единен превод. Разликите са посочени само там, където това наистина е необходимо и променя смисъла на текста.

Превод:

IV. Descriptio: Твърди се, че в източните области обитава народът на камарините¹ [която земя Мойсей описал с името Едем]; твърди се, че оттам извира голяма река [и се дели на четири други реки, чийто имена са следните: Геон, Фисон, Тигър и Ефрат]. Тези хора, [обитаващи речената земя] са твърде благочестиви и добри, сред тях няма нищо лошо, нито телесно, нито духовно. Но ако искаш да узнаеш нещо повече, говорят, че не ползват хляба, който ние употребяваме най-широко, нито някаква подобна храна, нито си служат с огън. Твърди се, че всеки ден при тях вали хляб и пият напитка от див мед и пипер. Твърди се, че лъчите на слънцето там са толкова силни и непрекъснато огряват земята, че всички биха изгорели, ако не се потапят бързо в реката и не прекарат достатъчно дълго време там, докато огъня от слънцето не се прибере обратно в него.

V. Expositio и Descriptio: Изглежда пребивават и живеят без върховна власт. Не се хранят с обичайната храна. Тъй като не притежават нашите телесни недостатъци, защото сред тях не се срещат нито бълхи, нито въшки, нито дървеници, нито никакви други твари, нито никакви телесни болести. Нито пък се обличат по обичайния начин. Но дрехите им са така чисти, че не могат и да се изцапат. А пък, ако се случи такова нещо, ги прекарват през почитване на силен огън, така че стават още похубави от това обгаряне.

VI. Expositio: Нито сеят, нито жънат. Притежават прекрасни неща, разнообразни и ценни, като например скъпоценни камъни, смарагди, бисери, хиацинти, скъпоценни сапфири, които се намират в голямо изобилие по следния начин. Течението на реката, която върви надолу денем и нощем, така ги влачи със силата на речните вълни. Хитростта на хората е открила следния начин, по който добиват довлечените по този начин камъни. Те плетат мрежи и ги хвърлят в плитчините на реката и така прибират довлечените от горните области камъни без никакво усилие.

VI. Descriptio: Но при тях се намират разнообразни и скъпоценни камъни. Това са смарагди, бисери, хиацинти, въглени и сапфири в планините, с които се снабдяват изобилно по следния начин. Защото денонощно течението на реката, която слиза от планините и чрез напора на водите влачи кристалите ѝ. Хитростта на хората е намерила обаче начин да ги придобива там, където излизат от нея. Правят мрежи и ги залагат в тесните места на реката и тези, които биват довлечени от горната част на реката, вземат без никакво затруднение.

¹ В гръцките фрагменти ги наричат μακαρίνοι от „μακάριος“ блажен. Според Руже е възможно зад Samarini да се крие етнонимът „кхмер“.

VII. Expositio: При такова щастие нито работят, нито боледуват, но само умират, като знаят и деня на смъртта си. Защото умират всички между 118 и 120-ата си година и никога възрастен не вижда смъртта на дете или пък родителите на децата си. Тъй като те знаят деня на смъртта си, сами си правят саркофаг с различни благовония, понеже при тях благовонията са в изобилие и като легнат в тях, очакват да ги напусне душата им. И когато настъпи часът, поздравяват и се прощават с всички и така отдават дължимото при голяма сигурност. И така частично разказахме за благата на този народ. Защото много неща пропуснахме. Територията на страната им е 70 прехода.

VII. Descriptio: Живеейки в такова щастие, не знаят какво е труд, нито пък се морят от мъки и болести, но знаят, че са смъртни и дори знаят предварително деня на смъртта си. Тъй като всички умират на 120-годишна възраст и възрастните никога не виждат смъртта на по-млади хора, нито пък родителите оплакват децата си. Когато денят на нечия смърт приближава, той си прави саркофаг, с различни благоухания, тъй като при тях има изобилие от всякакви аромати. И когато настъпи сетният му час, умиращият поздравява и благославя всички и ляга в саркофага и така при пълна сигурност отдава дължимото на природата. Такива са благата на тези люде. Земята им се пропътува за 70 дни път.

VIII. Expositio: А какво друго има след този народ? Като вървим на запад, там се намират брахманите. И те си живеят добре в безвластие и отнемат от благата на съседите си. Тяхната територия е пет прехода.

VIII. Descriptio: Отвъд този народ, от другата страна, се говори, че живеят брахманите, които също нямат върховна власт над себе си и като притежават подобни блага като съседите си, живеят щастливо. Земята им се изминава за пет дни път.

IX. Expositio: След това се простира земята на евилтите², разположена до Едем. И те живеят в безвластие и като че ли без богове. И обитават територия, която се простира на 32 прехода.

X. Expositio и Descriptio: След това е народът Емер³, който, без да има върховен господар, живее според законите си. Територията му заема 47 прехода.

XI. Expositio и Descriptio: Оттук следва регион, наречен Небус⁴, от който започват тираните. Управлява се от старейшини и се простира на 60 прехода.

² Вероятно идва от библейския Евилтат или Хавила, син на Хуш, син на Хам, Битие, гл. 10:7.

³ Неуточнено.

⁴ Неуточнено.

XII. Expositio и Descriptio: Оттук започват да сеят и да жънат. Речените народи, без камарините, се изхранват с плодове, пипер и мед. Тъй като камарините всеки ден събират манна небесна и затова между тях няма гняв, присъди, страсти, караници, нито скърби или някакво зло.

XIII. Expositio и Descriptio: До народа Небус е регионът Дисаф (Дисап)⁵, чиито обитатели се управляват като съседите им. И обитават земи на 240 прехода.

XIV. Expositio и Descriptio: След това е народът Хонеум⁶, които живеят подобно на съседите си и смятат, че живеят добре, тъй като животът им не се различава от този на съседите им. Обитават земя, която се простира на 120 прехода.

XV. Expositio и Descriptio: После е народът Дива⁷, който се управлява по същия начин от старейшини, имат територия от 210 прехода.

XVI. Expositio и Descriptio: Следва Велика Индия, откъдето се говори, че идват всички нужни неща и *серикум*⁸. Водят живот, подобен на съседите си. Притежават богата и хубава земя от 210 прехода.

XVII. Expositio и Descriptio: След тях е областта Ексомия⁹, за която се твърди, че ражда силни мъже, които са много способни воители и сръчни във всичко. Оттам Малка Индия¹⁰, когато персите ѝ обявили война, поискала помощ. Те изобилстват във всичко. И обитават земя от 140 прехода.

XVIII. Expositio и Descriptio: След това е Малка Индия, чийто народ се управлява от старейшини. При тях има изобилие от слонове и персите си доставят от тях слонове, поради изобилието им. Обитават земя от 15 прехода.

XIX. Expositio и Descriptio: След това са персите, съседи на римляните, за които историята твърди, че са зли и много силни във войните. Те, като не познават достойнствата на природата, като безсловесни зверове се сношават с майките и сестрите си. И се отнасят нечестиво към своя създател, Бога. Тъй като имат възможност да търгуват със съседните си народи, изобилстват във всичко.

XX. Expositio и Descriptio: Близо до тях са сарацините, народ прекарващ живота си с лък в ръце и в грабежи. Те, също като персите, са

⁵ Според някои мнения това е Санф или Кохинхина в Индокитай.

⁶ Вероятно страната на хуните.

⁷ Преобладава мнението, че това е остров Цейлон, но може да става дума и за Деви в устието на р. Инд или за Малдивите.

⁸ Едно от названията на коприната, по името на страната на Серите, която се намирала в Северен Китай.

⁹ Царството Аксум в Източна Африка.

¹⁰ Нубия в северната част на дн. Судан.

нечестиви и долни, не спазват договорите нито при война, нито при търговия. Говори се, че ги управлявали жени.

В „Християнската топография“ (Χριστιανική τοπογραφία) от VI в. на Козма Индикоплевст, автор, който е добре познат у нас, макар и да не е превеждан в цялост, също се съдържат пасажи, които говорят за земи отвъд Индия. Използвам изданието на Е. Уиндстед от 1909 (Windstedt, 1909) и английския превод на Дж.У.Маккриндъл от 1897 (McCrinkle, 1897). По отношение идентификацията на отделните географски реперии се придържам изцяло към изключително подробната и убедителна статия на Джан сю Шан (Zhang Xu-shan, 2005), в която въпросните пасажи са анализирани и коментирани с оглед и на по-старите интерпретации. Джан сю Шан не само коментира двата варианта на името на Страната на коприната, спомената от Козма, именно Циниста и Циница, но и доказва, че и двата варианта са разновидност на санскритското и персийското Чинастана/Чинистан (Zhang Xu-shan, 2005, 3–4). Тук прилагам пасажите у Козма, посветени на Циница/Циниста:

„Кн. II. Но, ако раят съществува на земята, то мнозина от онези люде, които искат да знаят и да проучват всичко възможно, биха решили, че не ще могат да стигнат бързо дотам. Но ако има такива, които за да си осигурят коприна за мизерната си печалба от търговията, не се колебаят да пътуват до самия край на света, то защо биха се колебали да отидат до мястото, където биха могли да видят самия рай? Тази страна на коприната се намира в най-далечната част на Индиите и се пада вляво за онези, които влизат в Индийското море, далеч отгатък Персийския залив и острова, който индийците наричат Селедиба, а гърците – Тапробане¹¹. Нарича се Циница и е обградена отляво от океана, тъй както Варвария е обградена от него от дясната си страна. Индийските философи, наречени брахмани, казват, че ако опънеш въже от Циница, така че да премине през Персия в посока към земите на Романия, то може сравнително лесно да очертае средата на земята и вероятно имат право. Тъй като въпросната страна се отклонява значително наляво, товарите с коприна, които преминават по суша през земите на един или друг народ, достигат Персия за сравнително кратко време, докато морският маршрут до Персия е много по-дълъг. И колкото е разстоянието, с което Персийският залив се вдава в Персия, то толкова голямо или дори по-голямо е разстоянието, което трябва да се измине, ако някой потегли по море на изток от Тапробане. Същевременно разстоянията от устието на Персийския залив до Тапро-

¹¹ Остров Цейлон.

бане и земите отвъд този остров през цялото протежение на Индийския океан са наистина значителни. А онзи, който идва по суша от Циница в Персия, съкращава значително продължителността на пътуването си. Ето защо в Персия винаги се намират големи количества коприна. Отвъд Циница не може нито да се плава, нито пък има обитаеми земи.

Ако някой измери с опънато въже преходите, които определят дължината на земята от Циница на запад, той ще установи, че има около 400 прехода, всеки един по 30 мили. Измерването трябва да се извърши по следния начин: от Циница до границите на Персия, които включват цяла Хуния, Индия и страната на бактрийците, което прави поне около 150 прехода. Цялата страна на персите има 80 прехода. И от Нисибис¹² до Селевкия¹³ има 13 прехода. И от Селевкия до Рим и до галите и Иберия, чийто жители сега се наричат испанци чак до Гадейра¹⁴, която се намира на океана, има общо повече от 150 прехода, което прави общо около 450 прехода.“ (Windstedt 1909, 68–69)

„Кн. XI: Островът [Тапробане], който има средишно положение, често е посещаван от кораби от всички части на Индия и от Персия и Етиопия, и сам на свой ред изпраща множество свои кораби нататък. И от най-далечните земи, имам предвид Циница и други търговски центрове, получава коприна, алое, карамфил, сандалово дърво и други стоки и те пък биват доставяни на пазарища от тази страна, като Мале¹⁵, където расте пиперът и до Калиана¹⁶, която изнася мед и сусамови пръчки и тъкани за изготвяне на дрехи, тъй като също е важно тържище... И също така на континента е Марало¹⁷, тържище, което изнася черупки от мекотели, а също Кабер¹⁸, който изнася *алабандин* или гранат [камък с яркочервен цвят], а по-нататък е и страната на карамфила и после Циниста, която произвежда коприна. Отвъд нея няма никаква друга страна, тъй като е обградена от изток с океана.“ (Windstedt 1909, 322–323)

Данните за далечните земи отвъд Индия у Козма изглеждат доста по-точни. Те се опират вероятно и на информация, позната още от Античността. Така например още в I в. в Перипъла на Червено море се от-

¹² Днес Нусайбин в Югоизточна Турция.

¹³ Днес Силифке в Югоизточна Турция.

¹⁴ Днес Кадис в Испания.

¹⁵ Малабар в Индия.

¹⁶ Дн. Каляна близо до Мумбай (Бомбай) в Индия.

¹⁷ Неуточнено.

¹⁸ Може би дн. Каверипатам в Индия.

белязва, че „отвъд Хриса [Златната страна]¹⁹ и във вътрешността на тези земи, се намира един велик град на име Тинай²⁰, от който се доставя сурова коприна и копринени изделия, през Бактрия до Баригаза²¹ и до Лимрика в долината на Ганг. Но Тинай се намира много далече и малцина стигат до там.“ (Zhang Xu-shan 2005, 7)

Клавдий Птолемей във II в. посочва следното:

„Търговците твърдят, че земята на Серите²² с тяхната столица се намира доста на север от Сина²³ и всичко, което е по на изток е Непознатата земя, пълна с блатисти лагуни, в които расте буйна тръстика, която е толкова нагъсто, че хората минават лагуните като стъпват върху нея. Те казват, че тук има път не само до Бактрия през Каменната кула, но и до Индия, който минава през Палимботра [Паталипутра]²⁴. А пътят от столицата на Сина върви на югозапад към Катигара²⁵.“ (Zhang Xu-shan 2005, 8)

Все пак можем да обобщим, че появата на копринената буба на територията на Византия по времето на император Юстиниан Велики и възможността за местно производство на коприна намаляват донякъде интереса към далечните земи. Контактите между Средиземноморието и Далечния изток биват затруднени и от различни събития, които променят политическата карта на Предна Азия. Възобновяването им и преоткриването на Китай от европейците се свързва с монголската експанзия, установяването на огромната, макар и сравнително краткотрайна Рах Mongolica и добре известните търговски и мисионерски пътувания към земите на династията Юан, започнали през XIII. Едва тогава Китай и Далечният изток постепенно откриват своите тайни пред останалата част от света.

Библиография

Полякова, Феленковская 1956: Полякова, София В. и И. В. Феленковская. Анонимный географический трактат „Полное описание Вселенной и народов“. – В: Византийский временник, т. VIII. (1956, Новая серия), с. 277-305.

Gothofredus 1628: Gothofredus, Iacobus, ed. *Vetus Orbis Descriptio Graeci Scriptoris*. Genevae: Petrus Chouét, 1628.

¹⁹ Вероятно полуостров Малака.

²⁰ Вероятно в провинцията Юннан в Китай.

²¹ Дн. Бхаруч в Гуджарат, Западна Индия.

²² В Северен Китай.

²³ Южен Китай и Северен Виетнам.

²⁴ Древен град в Магадха, Североизточна Индия, близо до дн. гр. Патна.

²⁵ Може би дн. Ханой, като столицата на Сина вероятно е гр. Лоян в Китай.

Grüll 2014: Grüll, Tibor. *Expositio totius mundi et gentium*. A peculiar work on the commerce of Roman Empire from the mid-fourth century- compiled by a Syrian textile dealer?—In: *Studies of Economic and Social History of the Ancient Near East in Memory of Péter Vargyas*, ed. Zoltán Csabai. Budapest: Department of Ancient History, University of Pécs l' Harmattan., 2014, p. 629-643.

Hahn 1898: Hahn, Ludwig. *Die Sprache der sogenannten Expositio totius mundi et gentium*. Bayreuth: E. Mühl, 1898.

Klotz 1910: Klotz, Alfred. *Οδοιπορία απο Εδεμ του παραδεισου αχρι των Ρωμαίων*.—*Rheinisches Museum für Philologie, Neue Folge*, 65. Bd. (1910). J.D. Sauerländers Verlag, p. 606-616.

Lumbroso 1898: Lumbroso, Giacomo. *Expositio totius mundi et gentium*.—In: *Atti della R. Accademia dei Lincei, series V, vol. VI*, 1898, p.124-168.

Martelli 1982: Martelli, Fabio. *Introduzione alla Expositio totius. Analisi etnografica e tematiche politiche anonima del IV secolo*. Bologna: Giorgio Editore, 1982.

Mayerson 1993: Mayerson, Philip. *A Confusion of Indias: Asian India and African India in the Byzantine Sources*.—In: *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 113, No. 2 (Apr. – Jun., 1993), p.169-174.

McCrindle 1897: McCrindle, John Watson. *The Christian Topography of Cosmas, an Egyptian Monk*, London: The Haklyut Society Press, 1897.

Mittag 2006: Mittag, Peter Franz. *Zu den Quellen der "Expositio totius mundi et gentium"*. *Ein neuer Periplus?*—*Hermes*, 134. Jahrg., H. 3 (2006), p. 338-351.

Müller 1861: Müller, Carolus. *Descriptio Totius Orbis*.—In: *Geographi Graeci Minores, vol. II*. Paris: A. F. Didot, 1861, p. 513-528.

Riese 1878: Riese, Alexander. *Expositio totius mundi et gentium*. —In: *Geographi Latini minores*. Heilbronnae: Henningeri fratres, 1878, p.104-126.

Rougé 1966: Rougé, Jean. *Expositio totius mundi et gentium, introduction, texte critique, notes et commentaires par Jean Rougé*. Paris: Éditions du Cerf, 1966.

Sinko 1904: Sinko, Thaddaeus. *Die Descriptio orbis terrae, eine Handelsgeographie aus dem 4. Jahrhundert*.—In: *Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik*, B. 13. Leipzig: B. G. Teubner, 1904, p 531-572.

Vasiliev 1936: Vasiliev, Alexander A. *Expositio totius mundi: An Anonymous Geographic Treatise from the Fourth Century AD*.—In: *Seminarium Kondakovianum*, t. VIII (1936), p. 1-39.

Windstedt 1909: Windstedt, Eric Otto. *Christian Topography of Cosmas Indicopleustes: ed. with geographical notes*. Cambridge University Press, 1909.

Wölfflin 1904: Wölfflin, Eduard von. Bemerkungen zur Descriptio orbis. Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik, B. 13. Leipzig: B. G. Teubner, 1904, p. 574-578.

Woodman 1964: Woodman, Jesse E. The Expositio totius mundi et gentium: Its Geography and Its Language. Ma Thesis, The Ohio State University, 1964.

B: >[\(2012\)](http://etd.ohiolink.edu/send-pdf.cgi.).

Zhang Xu-shan 2005: Zhang Xu-shan. The Name of China and its Geography in Cosmas Indicopleustes. Beijing: School of Humanities and Social Sciences –Tsinghua University, 2005.

B: Eurasian History: ><http://www.eurasianhistory.com/data/articles/m3/1279.html>>. last access: 10.01.2017